

วัดหนองป่าพง: ต้นแบบการบริหารองค์กรตามแนววิถีพุทธ

Wat Nong Pah Pong: The Model of Organization Administration

According to the Buddhist Way

พระมหาธรรมาธิ ฐฐเมโธ (สะอาดเอี่ยม)^{1*}

Phramaha Thanarat Rattthamedho (Sa-Ard-Iam)^{1*}

¹ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

thanaratbhante@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความชิ้นนี้ คือ เพื่อนำเสนอภูมิหลังและพัฒนาการของวัดหนองป่าพง และเพื่อนำเสนอรูปแบบวิถีการบริหารองค์กรของวัดหนองป่าพง ซึ่งเป็นต้นแบบของการบริหารองค์กรในแบบวิถีพุทธ วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดมหานิกายของคณะสงฆ์ประเทศไทย ภายใต้การนำของพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท) เป็นวัดที่มีระบบการบริหารงานที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว และประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างดี โดยมีการวางระบบการบริหารไว้อย่างเป็นระบบที่ชัดเจน และมีการจัดการอย่างพิถีพิถัน โดยสรุปได้ดังนี้ ด้านการวางแผน (Planning) มีการกำหนดเป้าหมายของวัดไว้ชัดเจนคือ เป้าหมายสูงสุดหรือพันธกิจ (Mission) ได้แก่การทำให้พระนิพพานให้แจ้ง ส่วนเป้าหมายในระดับบริหารได้แก่การธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม และเน้นการปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา แล้วยังมีการสร้างเครื่องมือที่เอื้อต่อการบริหารวัด คือ การคงไว้ซึ่งหลักกรรมวินัยเป็นหัวใจหลัก มีการทำหลักธุดงค์วัตรมาเป็นเครื่องช่วยคัดเกลากิเลสของผู้ประพฤติวัตรปฏิบัติ และหลักวัตรทั้ง 14 ข้อเพื่อการอยู่อย่างผาสุกของผู้มาปฏิบัติธรรม และกฎระเบียบที่คณะสงฆ์ได้ตั้งขึ้นเองโดยแยก 2 ส่วนคือกฎสำหรับพระภิกษุและกฎสำหรับแม่ชีไว้อย่างชัดเจน และได้กิจวัตรประจำวันที่เน้นกิจกรรมที่เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม ในเรื่องการจัดองค์กร (Organizing) นั้น มีการแบ่งงานกันทำในรูปแบบของคณะกรรมการและมีการมอบหมายงานที่ชัดเจน ด้านการบริหารบุคคล (Staffing) มีการแบ่งและปฏิบัติหน้าที่ตามกรอบกติกาที่หมู่คณะตั้งเอาไว้ ส่วนการวินิจฉัยสั่งการ (Directing) นั้น มีการมอบหมายให้พระมหาเถระจำนวน 10 รูป และยังมีตัวแทนพระมหาเถระทั้งในประเทศโดยแบ่งตามภาค และต่างประเทศ คอยทำหน้าที่ในการวินิจฉัยและสั่งการ ด้านการประสานงาน (Co-originating) นั้นมีกองงานเลขานุการทำหน้าที่ การเสนอรายงาน (Reporting) นั้นมีการเสนอรายงานทั้งในระดับบุคคล และ ระดับองค์กร ในรูปแบบคณะกรรมการ และประการสุดท้าย คือ ด้านการบริหารของกลางสงฆ์ (Budgeting) เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของผู้มาปฏิบัติธรรม ซึ่งวิธีการทั้งหมดนั้นเอื้อต่อการบรรลุถึงพระนิพพาน

คำสำคัญ: วัดหนองป่าพง การบริหารองค์กร วิถีพุทธ

Abstract

The purposes of this article are to present the background and development of Wat Nong Pah Pong, and to present the Organization Administration in the way of Wat Nong Pah pong, which is the model of Organization Administration in the Buddhist way. Wat Nong Pah Pong, Ubon Ratchathani, belongs to the Mahanikaya Sect of Thai Sangha and under the guidance of Phra Bodhiyanthera (Ajahn Chah) has a unique management system, and successful in spreading Buddhism both in the country and abroad as well, by systematic management system, and meticulous management. The finding is summed up as follows. In

Planning, the ultimate goal or mission is set to attain the *Nibbana*. The administrative goal is set to preserve original traditional Buddhism and emphasize the practice of the Threefold Training (*Ti-sikkha*). There is also the creation of a tool to facilitate the management or to maintain the principle of discipline. There is a principle of pilgrimage to help subdue the passion of the practitioners including the 14 monastic custom (*Vatta*) principles for the well-being of the meditator. There are two separate rules for monks and rules for nuns, as well as the daily religious observances (*Kiccavatta*) that focus on activities conducive to the practice. In organization management, the division is done in the form of a commission and has a clear assignment. Staffing is divided and performed according to the framework set by the group. Directing has been assigned to 10 monks and there are representatives of Phra Maha Thera in the country divided by the regions, and abroad to perform the function of judgment and command. In Co-originating, there is a secretariat function. Reporting offers both individual and organizational reporting in the form of a commission, and finally, the budget is the management of the central monastic consistory. Obviously, all ways are conducive to the attainment of the ultimate Goal is *Nibbana*.

Keywords: Wat Nong Pah Pong, Organization Administration, Buddhist Way

บทนำ

คำว่า “บริหาร” ตรงกับ คำศัพท์ทางภาษาอังกฤษว่า “Administration” และตรงภาษาบาลีว่า “ปริหาร, ปริหรณ, ปสาสน, วิจารณ, ปาลน, (พระมหาโพธิวงศาจารย์, 2559) ดังนั้น คำว่า บริหารในภาษาบาลีและบริหารในภาษาไทย หมายถึง การนำองค์ความรู้ทั้งหมดขององค์กรให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ นักคิดด้านบริหารยุคใหม่ให้คำนิยามไว้ว่า “บริหาร หมายถึง การจัดการให้คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปทำงานในองค์กรอย่างสามัคคีและมีประสิทธิภาพ” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559) ซึ่งคำนี้แสดงความหมายถึง ลักษณะของการปกครองว่าเป็นการนำสังคมหรือหมู่คณะไปดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน “บริหาร” อาจบ่งถึงความหมายที่ว่าด้วยการแบ่งงาน การกระจายงานหรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า “ปริหาร” กับกลุ่มสังคม เช่น “อหํ ภิกขุสงฆ์ ปริหริสฺสามิ เราจักปกครองภิกขุสงฆ์”, หรือกับการบริหารงาน เช่น กมฺมุนฺตํ ปริหริติ ตีเรติ, วิจาเรติ เป็นต้น (พระมหาโพธิวงศาจารย์, 2559) ส่วนคำว่า องค์กร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Organization และตรงกับภาษาบาลีว่า องค์กร, สมฺภาเร, กลา ซึ่ง

หมายถึง “บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบันซึ่งเป็นส่วนประกอบของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน (พระมหาโพธิวงศาจารย์, 783) ดังนั้น ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสังคมเกษตรในอินเดีย แต่หลักธรรมของพระพุทธองค์นั้น มีหลักธรรมที่สอนในทุกมิติของสังคม และคำสอนของพระพุทธองค์นั้นยังคงทันสมัยในทุกยุคสมัย (Timeless) และในส่วนของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงเป็นนักบริหารที่ประสบความสำเร็จ วางต้นแบบด้านการบริหารไว้ (Best Practice) ซึ่งนักบริหารในปัจจุบันได้นำมาเป็นหลักในการบริหารงานทั่วไป” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559) และ “พระพุทธศาสนามีหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการทุกมิติ โดยเน้นที่การพัฒนามนุษย์ให้มีความองอาจทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นเบื้องต้น ให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่สมบูรณ์ จากนั้นมนุษย์จึงทำการบริหาร” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559) ซึ่งหลักพุทธธรรมนั้น “ช่วยสนับสนุนการบริหารหรือเสริมพลังในการบริหาร (Empowerment) เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ทุกองค์กรพยายามพัฒนาขึ้นมา โดยมองด้านจิตวิทยาที่ทำให้ความสนใจอย่างส่งเสริมให้เกิดแรงจูงใจภายใน (Intrinsic motivation) ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความสามารถเพียงพอ (Self-

efficacy) ที่จะทำงานนั้นสำเร็จ” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559)

ถึงแม้ว่าพุทธศาสนาได้มีปรากฏขึ้นในอินเดียตั้งแต่ก่อน และมีการเผยแผ่ออกจากอินเดียไปยังนานาอารยประเทศในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ดังมีปรากฏในหลักฐานทางอรรถกถาพระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค 1,2560) แต่ “คำว่า พระพุทธศาสนา “Buddhism” ในภาษาอังกฤษเริ่มใช้ครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ.2473 (ค.ศ.1830) เท่านั้น ก่อนหน้านั้น ชาวตะวันตกรู้จักพระพุทธศาสนาอย่างมาก” (พระอนิลมาน ฐมฺมสากิโย, 2548) จากหลักฐานทางวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาได้ปรากฏว่าหลักฐานว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่ไปยังนานาอารยประเทศจำนวน 9 สายด้วยกัน และหนึ่งใน 9 สายนั้น ในสายที่ 6 คณะพระมหารักษ์ตีไปโยนกประเทศ ซึ่งได้แก่แคว้นกรีกในเอเชียกลาง อิหร่าน และเตอร์กิสถานนั่นเอง ในส่วนของประเทศไทยนั้นจากหลักฐานทางวรรณคดีปรากฏว่า มีพระธรรมทูตที่ส่งออกมาประเทศพระพุทธศาสนาในยุคสมัยพระเจ้าอโศกนั้นปรากฏอยู่ในสายที่ 8 คือ คณะพระโสภณะและอุตตระที่เดินทางไปยังดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ คือเอเชียอาคเนย์ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค 1,2560) และในส่วนของประเทศไทยนั้น ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันนี้ได้มีชาวต่างชาติ ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ไทย และอุทิศตนบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างที่คนไทยเราเรียกติดปากว่า “พระฝรั่ง” หรือ “พระต่างประเทศ” นั้นเอง จากหลักฐานทางต่างๆ ที่พบ พระฝรั่งรูปแรกที่บวชในพระพุทธศาสนา คือ Gordon Douglas เป็นชาวอังกฤษและได้รับการอุปสมบท ณ เมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกาในปี พ.ศ.1899 (พ.ศ.2444) ซึ่งได้รับฉายาว่า ภิกขุโสภ (พระอนิลมาน ฐมฺมสากิโย, 2548) แต่ในส่วนของประเทศไทยนั้นได้มีพระต่างชาติ

เดินทางมารูปแรกคือ พระโลกนาถ (Salvatoer Cioffi) ชาวอิตาลี ซึ่งท่านได้เดินทางมาในประเทศไทยเมื่อกลางปี พ.ศ.2476 (พระอนิลมาน ฐมฺมสากิโย, 2548) แต่พระต่างชาติที่อุปสมบทในประเทศไทยรูปคือ คือ ท่าน Dr.William August Purfust ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ซึ่งบวชเป็นสามเณรมาก่อน ได้ชื่อทางพระพุทธศาสนาว่า สามเณรธัมมานันทะ และได้เข้าพิธีอุปสมบทที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ โดยมีพระภาวนาโกศล หรือหลวงพ่อด วัดปากน้ำเป็นพระอุปัชฌาย์ (พระอนิลมาน ฐมฺมสากิโย, 2548) และหลังจากนั้นก็ มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาอุปสมบทในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง

แต่ วิถี แห่ง สม ณะ ของ พระ ฝรั่ง ในพระพุทธศาสนาเริ่มเด่นชัดและเป็นที่รู้จักมากขึ้นในวงกว้าง เมื่อพระสุเมโธ (Robert Jackman) ชาวเมืองซีแอตเติล กรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ซึ่งในปี พ.ศ. 2506 ได้มาอุปสมบทที่จังหวัดหนองคาย มีพระราชปริญาณมุนีเป็นพระอุปัชฌาย์ และได้ไปกราบถวายพระโพธิญาณเถร เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง และเกิดจิตศรัทธาเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติและคำสอนของพระโพธิญาณเถระ จึงได้พำนักประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านเป็นเวลาถึง 10 ปี ก่อนเดินทางไปแสวงหาความสงบที่ประเทศอินเดียในปี พ.ศ.2515 แล้วกลับมาช่วยพระโพธิญาณเถระตั้งวัดป่านานาชาติ ที่จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2518 และท่านพระสุเมโธ ก็เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และท่านพระสุเมโธนี้เป็นพระฝรั่งที่บวชในประเทศไทยและได้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธอย่างมากจนกระทั่งได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระสุเมธาจารย์ (พ.ศ. 2535) และเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชสุเมธาจารย์ (2547) ตามลำดับ (Wikipedia, 2560)

จากผลความสำเร็จที่เกิดจากการมีพระต่างชาติเข้ามาบวชและศึกษาปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมากในประเทศไทยนั้น ย่อมมีนัยความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะวัดหนองป่าพงที่เป็นต้นสังกัดของพระต่างชาติจำนวนมากนั้น ซึ่งก่อตั้งโดยพระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อดสุภทุกุโท พ.ศ.2464–2535) เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.

2497 เป็นวัดที่เน้นการปฏิบัติวิปัสสนาธุระและคงรูปแบบวัตรปฏิบัติตามวิถีพระปาในสายของหลวงปู่มั่น กุริตโต แม่ทัพธรรมสายวิปัสสนาแห่งคณะสงฆ์ไทย และถึงแม้ว่าพระโพธิญาณเถร อดีตเจ้าอาวาสและผู้ก่อตั้งวัดได้มรณภาพตั้งแต่ปี 2535 แต่วัดหนองป่าพง นั้นมีการพัฒนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งภายในและต่างประเทศ และมีการขยายวัดสาขาทั้งในและต่างประเทศทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง โดยมีคณะสงฆ์ทั้งพระไทยและพระต่างประเทศออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศ ซึ่งแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้พระฝรั่งเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาคือเห็นทุกข์ของชีวิตและต้องการพ้นทุกข์ ทั้งนี้เพราะชีวิตแบบตะวันตก ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องของวัตถุและศาสนาปรัชญาที่ให้คำตอบอะไรแก่ชีวิตไม่ได้ ทำให้บุคคลเหล่านี้พยายามแสวงหาหนทางที่จะพ้นไปจากความทุกข์หรือทางที่จะให้ความสงบแก่ชีวิต และเห็นว่าพระพุทธศาสนาซึ่งหมายถึงพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเท่านั้นคือทางที่จะทำให้พ้นทุกข์หรือให้ความสุขความสงบแก่ชีวิตได้ บุคคลเหล่านี้จึงเลือกที่จะมาบวชในประเทศไทย เพราะเป็นที่เห็นว่ามีพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ดีบริบูรณ์กว่าที่ใด ๆ มีวัดป่าที่รักษาพระวินัยเคร่งครัด มีครูอาจารย์สอนสมาธิกรรมฐานดี มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานเป็นอย่างดี (พระอนิลมาน ธมฺมสากิโย, 2548)

ดังนั้น เพื่อให้รูปแบบหรือวิถีวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในสายวิปัสสนาธุระ โดยเฉพาะในวัดหนองป่าพงให้เด่นชัดและประจักษ์ทั้งในเชิงการปฏิบัติและในเชิงงานทางวิชาการ และเพื่อให้เป็นวัดต้นแบบในการจัดการวัดหรือการบริหารองค์กรตามแนวทางพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีรูปแบบที่เด่นชัดและยังคงมีคงอยู่ยั่งยืน เจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเป็นพุทธสถานอันสัปปายะที่รองรับผู้ใคร่ในการปฏิบัติธรรมตามวิถีแห่งพระป่า คณะผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วมาสรุปผลโดยใช้วิธีพรรณนา (Description) เป็นเครื่องมือในการนำเสนอแล้วนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการ

นำเสนอโดยได้แบ่งไว้ 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 เรื่องภูมิหลังและพัฒนาการของวัดหนองป่าพง และประเด็นที่ 2 รูปแบบการบริหารองค์กรของวัดหนองป่าพง ดังจะนำเสนอตามลำดับต่อไป

ภูมิหลังและพัฒนาการของวัดหนองป่าพง

วัดหนองป่าพง ตั้งอยู่ที่บ้านพงสว่าง หมู่ที่ 10 ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2497 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2517 โดยมีพระโพธิญาณเถร หรือ หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นผู้ก่อตั้ง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ชื่อ “วัดหนองป่าพง” นี้ เป็นชื่อที่หลวงพ่อดำตั้งขึ้นเอง ชาวบ้านรักเรียกติดปากว่า “วัดป่าพง”

พัฒนาการของวัดหนองป่าพงนั้น แบ่งออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงเริ่มต้นของวัดหนองป่าพง คือตั้งแต่เริ่มสร้างวัดเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2497 พระโพธิญาณเถร ท่านได้รุดงค์เดินทางมาถึงจุดบริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบัน เห็นเป็นการเหมาะสมที่จะตั้งวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมศรัทธาของผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งในช่วงเริ่มต้นนี้พระโพธิญาณเถรท่านทำลูกศิษย์ทำความเพียรอย่างหนักไม่ค่อยสนใจกับการพัฒนาวัตถุเท่าใดนัก จนกระทั่งเมื่อมีผู้สนใจเข้ามาเป็นลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก ลูกศิษย์ทั้งพระและฆราวาสจึงขออนุญาตตั้งวัดเพื่อให้ถูกต้องตามระเบียบของคณะสงฆ์ในปี พ.ศ. 2513 โดยมีพระโพธิญาณเถรเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ “พระโพธิญาณเถร” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2516

ช่วงมั่นคงของวัดหนองป่าพง: วัดหนองป่าพงนั้นเริ่มจากที่เป็นวัดปฏิบัติเล็ก ๆ ที่มีบรรณศาลา (กระท่อม) ไม่กี่หลัง ก็มีสิ่งก่อสร้างอันพอควรแก่สมณวิสัย ที่เพียงพอแต่พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกาที่มาค้างแรมปฏิบัติธรรม เสนาสนะที่มีมั่นคงถาวรเริ่มมีขึ้น เช่นศาลาและโรงฉัน, หอระฆัง, กำแพงวัด ได้เพิ่มขึ้นจากแรงศรัทธา การดำเนินชีวิตของวัดหนองป่าพง ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง เรียบง่าย

และกลมกลืนกับธรรมชาติ เน้นการศึกษาประพฤติปฏิบัติให้บริสุทธิ์ในศีล สมาธิ และปัญญา พร้อมนำเอาชุดควัตร 13 และวัตร 14 และกฎที่ตั้งขึ้นเองภายในวัดมาผสมผสานเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติสมณธรรมให้ดำเนินไปด้วยดี

ช่วงขยายสาขาของวัดหนองป่าพง: วัดหนองป่าพงนั้นมีสาขาอยู่ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ แต่การขยายสาขาของวัดหนองป่าพงไม่ได้เกิดจากพระสงฆ์ที่อยู่ภายในวัดแต่เกิดจากศรัทธาญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ซึ่งการขยายสาขาของวัดหนองป่าพงมี ดังนี้ (1) การขยายสาขาภายในประเทศ : เริ่มมีวัดสาขาครั้งแรกใน พ.ศ.2501 โดยชาวบ้านเก่าน้อย ตำบลธาตุ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ที่เคยมาจำศีลที่วัดหนองป่าพงแล้วเกิดจิตศรัทธา และพระโพธิญาณเถระ ได้ส่งพระอาจารย์เที่ยงไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสาขาแห่งแรกชื่อว่าวัดอรัญญวาสี ซึ่งลักษณะการขยายสาขาภายในประเทศนั้นจะมีที่มา 2 ประเภทคือ ประเภทแรกคือเป็นวัดที่เกิดจากพระโพธิญาณเถระ ได้เดินธุดงค์ไปพบสถานที่สัปปายะเหมาะสมในการปฏิบัติธรรม ท่านก็จะปักใจอยู่ที่นั่นจนกลายเป็นสำนักสงฆ์ ประเภทที่ 2 คือวัดที่เกิดขึ้นจากมีพุทธศาสนิกชนมีจิตศรัทธามานิมิตต์พระไปจำพรรษาและสร้างวัดขึ้น ซึ่งทุกสาขาคือต้องนำเอาวัตรปฏิบัติจากวัดหนองป่าพงไปประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยมีพระโพธิญาณเถระกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งสาขาของวัดหนองป่าพงภายในประเทศนั้นจากข้อมูลเว็บไซต์ของวัดระบุว่า ในปัจจุบัน (พ.ศ.2560) มีสาขากายในประเทศที่เป็นวัดสาขา 241 สาขา, ที่เป็นสาขาสารองจำนวน 35 สาขา และที่ยังเป็นสาขาสารองอีก 15 สาขา (ubu.ac.th, 2011) (2) การขยายสาขากายนอกประเทศ: ในปี พ.ศ. 2520 พระอาจารย์สุเมโธ เจ้าอาวาสวัดป่าหนานาชาติในขณะนั้นได้รับนิมนต์จากมูลนิธิกิจการคณะสงฆ์ประเทศอังกฤษ ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่นั่น และในปี พ.ศ.2521 พระโพธิญาณเถระได้ไปเปิดวัดป่าจิตตวิเวกในรัฐซัสเซกต์ ภาคใต้ของอังกฤษ นับเป็นสาขาที่ 1 ของวัดหนองป่าพงในต่างประเทศ จากข้อมูลเว็บไซต์ของวัดระบุว่า ในปัจจุบัน (พ.ศ.2560) วัดสาขาของวัดหนองป่าพงในต่างประเทศ ประกอบด้วย ประเทศ

ออสเตรเลีย จำนวน 3 วัด ประเทศแคนาดา 3 วัด ประเทศฝรั่งเศส 1 วัด ประเทศเยอรมัน 1 วัด ประเทศอิตาลี 1 วัด ประเทศมาเลเซีย 1 วัด ประเทศนิวซีแลนด์ 1 วัด ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ 1 วัด สหราชอาณาจักร 5 วัด ประเทศสหรัฐอเมริกา 2 วัด และประเทศไทย 1 วัด (ubu.ac.th, 2011)

วัดหนองป่าพงในปัจจุบัน: แม้ว่าพระโพธิญาณเถระได้มรณภาพไปนานแล้ว แต่การประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ในวัดหนองป่าพงยังถือวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด โดยภายในวัดหนองป่าพงได้แบ่งเขตแดนเป็น 5 ส่วน คือ เขตพิพิธภณท์ เขตสระน้ำ เขตเจดีย์ เขตสังฆาวาส และเขตแม่ชีซึ่งปัจจุบันยังคงมีความสงบร่มรื่น กลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น พิพิธภณท์พระโพธิญาณเถระ ศูนย์มรดกธรรม โรงทาน ศาลานอกกุฏิพยาบาล โรงย้อม เจดีย์พระโพธิญาณ ศาลาธรรม โรงฉัน พระอุโบสถ หอระฆัง กุฏิหลวงพ่อกุฏิพระภิกษุ กุฏิสำหรับแม่ชี เป็นต้น ซึ่งสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้มีความเรียบง่าย แข็งแรง ประหยัด (บรรจง โสดาดี, 2555) และมีความสัปปายะแก่การปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น และเพื่อบุคลากรของวัดที่เพิ่มมากขึ้น

รูปแบบการบริหารองค์กรของวัดหนองป่าพง

ตามนัยของการทำงาน “งานทุกชนิดนั้นถูกสถาปนาขึ้นมาเพื่อความสำเร็จ และความสำเร็จไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เดิม แต่เป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นด้วยเหตุปัจจัยที่มีอยู่... ดังนั้นเหตุปัจจัยที่มีพลัมพลังศักยภาพในทุกๆ ด้านทั้งในระบบ ระเบียบ กลยุทธ์ เทคโนโลยี” (อัคร ศุภเศรษฐ์, 2558) ในประเด็นการบริหารงานนี้ วัดหนองป่าพงซึ่งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทในคณะสงฆ์ไทย แต่เป็นวัดที่มีพระชวานานาชาติเข้ามาอุปสมบท เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การบริหารองค์กรแบบวัดหนองป่าพงจึงมีรูปแบบการบริหารวัดที่ไม่เหมือนกับสำนักปฏิบัติสายอื่นๆ ที่เป็นสำนักปฏิบัติด้วยกัน และมีลักษณะเฉพาะที่ควรเป็นต้นแบบให้กับสำนักอื่นๆ ดังที่ บรรจง โสดาดี ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “การ

ขยายตัวของสำนักหลวงปู่ชา มีแผนการ เป็นระบบ มีการกลั่นกรอง คัดสรร และสร้างกรอบกติกาในการกำกับควบคุม ท่านพิถิตินันเป็นพิเศษในการเลือกสรรหรือสร้างให้เป็นสำนักสาขา โดยพิจารณาถึงเงื่อนไขความพร้อม ความเป็นไปได้ของสาขา มีกระบวนการติดตามกำกับดูแลในรูปแบบคณะกรรมการ เป็นเครือข่ายที่มั่นคง เชื่อมโยงถึงกัน กลายเป็นรูปแบบองค์กรที่มีความเข้มแข็งมั่นคง ศิษย์ต่างพึ่งพากันไม่ต่างคนต่างอยู่ แม้ว่าหลวงปู่ชาจะจากไปแล้ว แต่การขยายตัวของสาขาวัดหนองป่าพงยังคงดำเนินแผ่ขยายออกไปเรื่อย ๆ อย่างมั่นคงเข้มแข็ง นอกจากนี้ยังพบว่าสาขาวัดหนองป่าพงยังก้าวล้ำออกไปเติบโตยังต่างประเทศตั้งแต่ช่วงหลวงปู่ชายังบริหารจัดการ และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ” (บรรจง โสดาดี, 2555)

ดังนั้นจากผลสำเร็จของการบริหารวัดในรูปแบบของคณะกรรมการของวัดหนองป่าพงนี้ เมื่อนำเอาทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่ตาม “แนวคิดของกูลิต และเออร์วิคค์ โดยทั้ง 2 ท่านได้เสนอประเด็นนี้ไว้ในหนังสือชื่อ ‘Paper on the Science of Administration’ (Bovisual, 2013) (บทความว่าด้วยศาสตร์แห่งการบริหาร) ซึ่งในบทความนี้ กล่าวถึงกระบวนการบริหารที่เรียกชื่อย่อเป็นภาษาอังกฤษว่า “POSDCoRB” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559) มาเป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งเราสามารถวิเคราะห์รูปแบบการบริหารวัด ที่เป็นแบบฉบับเฉพาะตนของวัดหนองป่าพง เพื่อให้มองเป็นรูปธรรมในการจัดองค์กร ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวางแผน (Planning) การกระทำการสิ่งใด จะมีทิศทางหรือนโยบายไปทิศทางไหนนั้นขึ้นอยู่กับวางแผนประการสำคัญ ซึ่งเป็นการกำหนดลำดับกิจกรรมที่จะต้องกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ การวางแผนที่ดียอมทำให้ประสบความสำเร็จถึงครั้งหนึ่ง ซึ่งการวางแผนนี้ก็เพื่อให้สมาชิกหรือบุคลากรที่อยู่ในองค์กรเดียวกันทราบหรือมีทิศทางในการปฏิบัติงานหรือทำงานร่วมกันอย่างกลมกลืนไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นในประเด็นนี้ วัดหนองป่าพง โดยการนำของพระ

โพธิญาณเถร ท่านได้มีการวางแผนงานการบริหารวัดหนองป่าพงไว้ชัดเจน ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเด็นคือ (1) มีเป้าหมายที่ชัดเจน (2) วัตรปฏิบัติที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมาย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มีเป้าหมายที่ชัดเจน ในนัยแห่งเป้าหมายนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับอีกคือ (1) เป้าหมายสูงสุดขององค์กร อันหมายถึงวิสัยทัศน์ (Vision) ขององค์กรว่ามีทิศทางในการขับเคลื่อนไปในทิศทางใด ซึ่งเป้าหมายสูงสุดนั้นเป้าหมายสูงสุดหรือพันธกิจ (Mission) หลักของพระพุทธศาสนาได้การการบรรลุพระอรหันต์คือการเข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น การบริหารองค์กรของวัดหนองป่าพง ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นวัดในพระพุทธศาสนานั้น พระโพธิญาณเถรได้กำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจนเป็นไปตามคำขอบรรพชาในพระพุทธศาสนา คือ “นิพพาน สจฺจนิกรณตุถยา” ซึ่งหมายถึงการทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือผู้ที่มาบวชและมาประพฤติปฏิบัติธรรมในวัดหนองป่าพง ทุกท่านมีเป้าหมายสูงสุดอันเดียวกันก็คือ การเอาชนะกิเลสต้องการหลุดพ้นจากวิภวสงสารเข้าถึงซึ่งพระนิพพาน และเป้าหมายในการบริหาร ในส่วนของเป้าหมายในระดับของการบริหาร หรือพันธกิจ (Mission) หรือเป้าหมายหลักของการบริหารศาสนกิจของวัดหนองป่าพงนั้นคือมีเป้าหมายหลักหรือพุทธกิจหลักอยู่ที่การบริหารปกครองวัด ซึ่งปรากฏตามเอกสารพอที่มีการประมวลได้นั้น คือ “(1) เพื่อธำรงไว้ซึ่งหลักแห่งพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม (2) เพื่อเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังได้ดำเนินตาม (3) เพื่อสร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา (4) เพื่อสร้างสังคมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาตนเอง และ (5) เพื่อดำรงตนเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน” (คณะศิษย์, 2535).

วัตรปฏิบัติที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนดังกล่าว พระโพธิญาณเถร ได้ใช้วัตรปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางที่เอื้อต่อการบริหาร ทั้งนี้ก็เพื่ออาศัยเป็นเครื่องมือในการบริหารให้บรรลุตามแผนที่วางไว้ และอำนวยความสะดวกให้การปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาที่มาประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมในวัดหนองป่าพง อันประกอบไปด้วย (1) หลัก

พระธรรมวินัย พระโพธิญาณเถระมีความหนักแน่นและมั่นคงในพระธรรมวินัยมาก ท่านจึงให้ความสำคัญหลักหลักธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเป็นอย่างดี ซึ่งหลักแห่งธรรมวินัยนี้พระพุทธเจ้าพระองค์ที่ได้ทรงตรัสว่าจะเป็นศาสดาแทนพระองค์หลังจากที่พระองค์เสร็จจัดขั้นธปรินิพพานไปแล้ว ดังพุทธดำรัสที่ว่า "ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาแทนเธอทั้งหลาย" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 10, 2539) ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ พระโพธิญาณเถระได้นำพาพระภิกษุสามเณร ในวัดหนองป่าพงยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการดำรงตนในสมณเพศ ดังที่...ได้กล่าวเอาไว้ว่า...ที่วัดหนองป่าพงมีการอบรมพระวินัยในตอนเย็นหลังทำวัตรเสร็จตลอดทั้งพรรษา ตำราที่หลวงพ่อใช้เป็นหลักคือหนังสือบุพพสิกขาวัณณา แต่งโดยพระอมราริกขิต วัดบรมนิวาส พ.ศ. 2403 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นหนังสือที่มีความละเอียดในสิกขาบทต่าง ๆ อย่างมาก มีทั้งสิกขาบทที่มีมาในพระปาติโมกข์ และนอกปาฏิโมกข์ ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ อธิบายอย่างพิสดาร เรียกกันสั้น ๆ ติดปากว่าหนังสือบุพพสิกขาอันเป็นหนังสือที่หลวงพ่อได้ใช้ศึกษาหาความรู้เรื่องพระวินัยมาตั้งแต่ท่านเป็นพระบวชใหม่ เมื่อมาเป็นครูบาอาจารย์ ท่านก็ยังถือเอาหนังสือบุพพสิกขานี้เป็นบรรทัดฐานของพระวินัยประจำวัดหนองป่าพง ตลอดระยะเวลาหลายปี พระโพธิญาณเถระเป็นผู้อ่านและอธิบายสำนวนเพิ่มเติมด้วยตัวท่านเอง ต่อมาก็ได้มอบหมายให้พระรูปอื่นทำหน้าที่แทนบ้าง ท่านเล่าให้ฟังว่า...การที่มาอบรมพระเถระนี้ ผมก็ยังเอาบุพพสิกขานี้เป็นหลักฐาน ได้อ่านบุพพสิกขาเวลาศึกษาพระวินัยให้พระฟังอยู่หลายปี อยู่วัดป่าพงนี้ผมทั้งนั้นละที่อ่านให้ฟัง สมัยขึ้นธรรมมาสน์เทศน์อย่างน้อยก็ต่อ 5 ทุ่มหรือ 6 ทุ่ม บางทีก็ตีหนึ่งตีสองนะ สนใจแล้วก็ฝึกฟัง แล้วก็ไปดูไปพิจารณา ถ้าเราม่าฟังเฉย ๆ นี้ ผมว่าไม่เข้าใจแยกกาย ออกจากการฟังแล้ว เราก็ต้องไปดูไปวินิจฉัยถึงจะเข้าใจ.. (คณะศิษยานุศิษย์, 2537) พระโพธิญาณเถระ ท่านจึงเน้นและให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยอย่างมาก ซึ่งสังเกตได้จากคำพูดของท่านเองที่สอนพระว่า...ถ้าเราไม่รักษาวินัย..เท่ากับไม่

เคารพพระพุทธเจ้า เพราะท่านเป็นผู้บัญญัติวินัยขึ้นมา ฉะนั้น ถ้าไม่รักษาวินัย ไม่เคารพวินัย ก็เท่ากับไม่เคารพพระพุทธเจ้า ถ้าเราเคารพพระพุทธเจ้า เราต้องเคารพพระวินัยด้วยการรักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัด ถ้าไม่ทำเช่นนี้ก็ไม่ว่าจะมาบวชทำไม ถ้าไม่รักษา ทั่ว ๆ ขว้าง ๆ ก็เป็นโจรเหยียบพระศาสนาเท่านั้นเอง...ยอมตายก่อนที่จะละเมิดพระวินัย ไม่เสียดายชีวิตเท่าเสียดายพระวินัย... (คณะศิษย์, 2535) "บางสำนักสอนว่า ไม่ต้องไปจุกจิกจู้จี้เรื่องสิกขาบทต่าง ๆ มากเกินไป ให้มีสติตัวเดียวก็พอแล้ว ครั้งหนึ่งพระถามหลวงพ่อกว่า ท่านเห็นอย่างไรต่อทัศนะนี้ หลวงพ่อบอกว่า ...จริงแต่ไม่ถูก ถูกแต่ไม่จริง..." (คณะศิษย์, 2535) "ตั้งแต่พระโพธิญาณเถระ เริ่มบริหารวัดหนองป่าพง ท่านพิจารณาถึงความเจริญและความเสื่อมของพระสงฆ์ตลอดเวลา จนท่านตระหนักในพุทธพจน์ที่ว่า..วินัยได้ชื่อว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อวินัยตั้งมั่น พระศาสนาก็เป็นอันตั้งมั่นอยู่ได้ (อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค 1, 2560) คือ เห็นว่าตราบใดที่คณะสงฆ์มีความเอื้อเพื่อต่อพระวินัย ความสามัคคี ย่อมไม่แตก การปฏิบัติธรรมก็ราบรื่น..." (คณะศิษย์, 2535)

2) **หลักธุดงค์ 13** ธุดงค์วัตรไม่ใช่ข้อบังคับตามพระวินัยบัญญัติ แต่พระโพธิญาณเถระ ได้กำหนดบางข้อไว้ในกฎระเบียบประจำสำนัก ซึ่งพระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยท่านได้อธิบายถึงความสำคัญของธุดงค์วัตรไว้ว่า ...ธุดงค์วัตรทั้งหลายล้วนเป็นเครื่องช่วยเราให้ทำลายกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เป็นวิธีการที่ทำให้การปฏิบัติของเราเป็นไปอย่างเรียบง่าย พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติธุดงค์วัตรไว้ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่สำหรับพระภิกษุผู้ประสงค์จะปฏิบัติอย่างเข้มงวด ธุดงค์วัตรจะเพิ่มความเคร่งครัดในการรักษาศีล บางทีเอาศีลเอาสมาธิมันไม่พอนะ ฆ่ากิเลสไม่ได้ ฆ่าไม่เป็น ต้องเอาธุดงค์วัตรเข้าช่วย ธุดงค์วัตรนี้ของสำคัญ... (คณะศิษยานุศิษย์, 2537) บริหารตัวเองทั้งหมด ถึงแม้จะไม่สวยงาม เราก็ภูมิใจ เพราะได้มาจากฝีมือเราเอง ได้มาจากการงานของเรา อย่างการเย็บจีวรก็ใช้เข็มเย็บด้วยมือ กว่าจะเสร็จแต่ละตัวหัวแม่มือปวดบวมไปหมด ด้ายก็ไม่มี มีแต่ฝ้ายจุ่มฝี

ก็ไปบั้งสุกุลเอาตามป่าช้า...ส่วนมากจะให้ผ้าบังสุกุลคือผ้าที่ห่อศพที่เข้าทึงตามป่าช้า มีทั้งคราบเลือด คราบน้ำเหลืองเหม็นคลุ้งไปหมด นำมาซักให้สะอาด เวลาเอามาบุงรูสึกว่ามีอาสิสงส์มาก คือเกิดอาหารขนลุกขนพองหวาดสะดุ้งอยู่ตลอดเวลา ทำให้ขยันท่าความเพียร..มันขูดเกลากิเลสอย่างนี้...(คณะศิษยานุศิษย์, 2537) ในส่วนของการถือธุดงค์ด้วยการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น มีคำพูดที่เข้าใจกันง่าย ๆ ระหว่างพระกรรมฐานในวัดหนองป่าพงคือ “ไม่บิณฑน์ ไม่ฉัน” คือพระภิกษุหรือสามเณรรูปใดขาดการบิณฑบาต จะด้วยตื่นสายหรือขี้เกียจก็ตาม ยกเว้นอาพาธ วันนั้นก็ต้องอดอาหารไปตามธรรมเนียมการถือธุดงค์ข้อที่ว่า ถือว่าการบิณฑบาตเป็นวัตร ซึ่งท่านพระโพธิญาณเถร ท่านถือเรื่องการบิณฑบาตเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระกับชาวบ้าน คราวที่ท่านรับนิมนต์ไปต่างประเทศซึ่งไม่ใช่เมืองพุทธ ท่านยังออกไปบิณฑบาตเป็นประจำโดยให้เหตุผลว่า “ไม่ใช่ไปเอาข้าว แต่ไปเอาคน” (คณะศิษยานุศิษย์, 2537) “ข้อที่เราจะต้องไปอยู่กุฎิใดก็ตาม ตามที่กำหนดไว้ให้เรา เป็นข้อวัตรที่มีประโยชน์เช่นเดียวกัน ช่วยไม่ให้พระติดที่อยู่ ถ้าผู้ใดจากไปแล้วกลับมาใหม่ ก็หาที่อยู่กันใหม่ การปฏิบัติของพวกเราเป็นเช่นนั้น คือไม่ยึดถือมันสิ่งใด..” (คณะศิษยานุศิษย์, 2537)

3) **หลักวัตร 14** คือระเบียบวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ ในสังคมความเป็นอยู่ของภิกษุ อันส่งเสริมให้การบำเพ็ญสมณธรรม ดำเนินไปด้วยดีและเรียบร้อย เนื่องจากมุ่งไปสู่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา ต้องมีวิธีการที่ถูกต้อง พระโพธิญาณเถรได้กล่าวถึงความสำคัญของวัตร 14 ข้อไว้ว่า “...ข้อวัตรปฏิบัติ กฎกติกากี่วางไว้คือหนทางแห่งมรรคผลนิพพาน ถ้าใครไปฝ่าฝืนข้อกติกานั้นแล้ว ก็ไม่ใช่พระ ไม่ใช่คนที่ตั้งใจมาปฏิบัติ เข้าจะไม่ได้พบเห็นอะไรเลย ถึงแม้จะอยู่กับผมทุกคืนทุกวัน ก็ไม่เห็นผม จะอยู่กับพระพุทธรูปเจ้าก็ไม่เห็นพระพุทธรูปเจ้า...” (คณะศิษยานุศิษย์, 2537) และพระโพธิญาณเถรท่านให้ความสำคัญกับวัตรทั้ง 14 อย่างนี้ เพราะท่านเห็นว่า ...ข้อวัตรทั้งหลายมีกำลังมาก ที่ไหนในวัดที่จะทำได้ ไม่ว่าจะไปในกุฎิเรากุฎิคนอื่นก็ดี ที่สกปรกรุงรังทำเลย ไม่ต้องให้ใครสั่ง ไม่ต้องทำเอาหน้าเอาตากับใคร ทำเพื่อข้อปฏิบัติของเรา กวาดกุฎิ กวาด

เสนาสนะให้มันสะอาด ถ้าเราทำเช่นนั้น เพราะเราปฏิบัติ อันนี้ทำให้มีอยู่ในใจของเราทุกคน ความสามัคคีนั้นไม่ต้องเรียกร้องหรือ เป็นเลยให้มันเป็นธรรมชาติ สงบระงับ พยายามทำใจให้เป็นอย่างนั้น ไม่มีอะไร อะไรมันจะขัดแย้งเรา อะไรเป็นงานหนักหนาช่วยกันทำ ไม่นานก็เสร็จ ช่วยกันง่าย ๆ แล้วก็แล้วกัน ไปมันดีที่ที่สุด.(พระโพธิญาณเถร,2535)

4) **กฎระเบียบของวัดหนองป่าพง แยกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งคือ กฎระเบียบสงฆ์**

ในวัดหนองป่าพง มี 15 ข้อ ดังต่อไปนี้ (1) พระเณรห้ามขอของแต่คนที่ไม่ใช่ญาติมิใช่ปวารณา และห้ามติดต่อกับภคุหัสดี และนักบวชอันเป็นวิสภาคกับพุทธศาสนา (2) ห้ามบอกและเรียนเตร็จฉานวิชา บอกเลข ทำน้ามนต์ หมอยา หมอดู ทำและแจกวัตตุมงคลต่าง ๆ (3) พระผู้มีพรรษาหย่อน 5 ห้ามไม่ให้เที่ยวไปแต่ลำพังตัวเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็นหรือมีอาจารย์ผู้สมควรติดตามไปด้วย (4) เมื่อจะทำอะไรให้ปรึกษาสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานในสงฆ์เสียก่อน เมื่อเห็นว่าเป็นธรรม เป็นวินัย และจึงทำอย่าทำตามอำนาจตัวเอง (5) ให้ยินดีในเสนาสนะที่สงฆ์จัดให้ และให้ทำความสะอาดเก็บกวาดกุฎิ ถนนเข้าออกให้สะอาด (6) เมื่อมีกิจของสงฆ์เกิดขึ้นให้พร้อมกันทำ เมื่อเลิกให้พร้อมกันเลิก อย่าทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ คือเป็นผู้มีมายาสาไทย หลีกเลี้ยง แก้วตัว (7) เมื่อฉันบิณฑบาต เก็บบาตร ล้างบาตร กวาดวัด ตักน้ำ สรงน้ำ จัดโรงฉัน ย้อมผ้า ฟังเทศน์เหล่านี้ ห้ามมิให้คุยกัน ฟังตั้งใจทำกิจนั้นจริง ๆ (8) เมื่อฉันเสร็จแล้ว ให้พร้อมกันเก็บกวาดโรงฉันให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้วจึงกราบพระพร้อมกัน และนำบริวารของตนกลับกุฎิโดยสงบ (9) ให้ทำตนเป็นผู้มีก่น้อยในการพูด กิน นอน ร่าเริงจงเป็นผู้ที่น้อยด้วยความเพียร และจงช่วยพยาบาลภิกษุ สามเณรอาพาธด้วยความเมตตา (10) ห้ามรับเงินและทอง และห้ามผู้อื่นเก็บไว้เพื่อตน ห้ามซื้อขาย แลกเปลี่ยนฯ (11) เมื่อเอกลาภเกิดขึ้นในสงฆ์หมู่ให้เก็บเป็นของกองกลาง เมื่อท่านองค์ใดต้องการ ให้สงฆ์อนุเมตติแก่ท่านองค์นั้น โดยสมควร (12) ห้ามพูดคุยกันเป็นกลุ่มก้อนทั้งกลางวันและกลางคืนในที่ทั่วไป หรือในกุฎิ เว้นไว้แต่มีเหตุจำเป็น ถึงกระนั้นก็อย่าเป็นผู้คลุกคลีและเอิกเกริกเฮฮา ห้ามสูบบุหรี่ กินหมากฯ

(13) การรับการส่งจดหมาย เอกสารหรือวัตถุต่าง ๆ ภายนอกห้องแจ้งต่อสงฆ์ หรือผู้ประสานงานสงฆ์ รับทราบทุกคราวไป เมื่อสงฆ์หรือผู้เป็นประธานสงฆ์ เห็นสมควรแล้ว จึงรับส่งได้ฯ (14) พระเณรที่มุ่งเข้ามา ปฏิบัติในสำนักนี้ เบื้องต้นต้องได้รับฝากจากอุปัชฌาย์ อาจารย์ของตน และย้ายสุทธิมาให้ถูกต้องเสียก่อนจึง จะใช้ได้ และ (15) พระเณรที่เป็นอาคันตุกะมาพัก อาศัย ต้องนำสุทธิแจ้งสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์ใน คั้นแรก และมีกำหนดให้พักได้ไม่เกิน 3 คั้น เว้นแต่มี เหตุจำเป็น ๗ ข้อกติกาสงฆ์เหล่านี้ เมื่อผู้ใดฝ่าฝืนสงฆ์ มีอำนาจเต็มที่ที่จะบริหาร ประกาศ ณ วันที่ 1 มกราคม 2520 และส่วนที่สองคือ กฎข้อปฏิบัติของแม่ ชีวัดหนองป่าพง มี 21 ข้อ ดังต่อไปนี้ (1) ห้ามคลุกคลี หรือคุยกันเป็นกลุ่มก้อน ทั้งกลางวันและกลางคืน (2) เวลาดั้น ล้างภาชนะ กวาด สรงน้ำ ให้พร้อมเพรียง ทำ ด้วยความสงบเรียบร้อยและมีสติ (3) ให้รักษาความ สะอาดบริเวณกุฏิ เช่นเก็บกวาด ไล่ปลวก ไล่มด เป็นต้น (4) เป็นผู้มีความสันโดษ มกน้อย ในการกิน การ นอน การพูด การรำเริง เอกเกริกเฮฮา (5) เมื่อเวลา เอกลากเกิดขึ้น ให้แบ่งกันบริโภคใช้สอยพอสมควร และเป็นธรรม (6) เมื่อการเจ็บป่วยเกิดขึ้นให้ช่วยกัน รักษาพยาบาลด้วยความเมตตาจริง ๆ (7) เข้าไปตั้ง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยเมตตา ธรรมในเพื่อนชีด้วยกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง (8) ต้อง เคารพนับถือซึ่งกันและกันตามวัยวุฒิ (9) รักษาศีล บริสุทธิ์เสมอ อย่าให้เป็นที่ยังเกียจของหมู่คณะ (10) ห้ามไม่ให้ใช้คนใดคนหนึ่งมีอำนาจปกครองหรือตั้ง กติกาใดๆ ด้วยอำนาจตน (11) เมื่อเกิดความขัดข้อง ประการใด ๆ รีบแจ้งให้ประธานสงฆ์ทราบเพื่อจะได้ แก้ไข (12) เมื่อมาอยู่ในสำนักนี้แล้ว จะไปไหนมาไหน ต้องบอกลาประธานสงฆ์ทุกครั้ง (13) กุฏิที่ตนสร้างขึ้น เมื่อจากไปห้ามไม่ให้ถือสิทธิ์ ต้องเป็นหน้าที่ของสงฆ์ (14) ห้ามไม่ให้รับแขกที่เป็นเพศชายบนกุฏิของตน เว้นไว้แต่อาพาธเป็นบางครั้ง (15) ห้ามแสดงโฆษณา สิ่งอันไม่เป็นธรรมเป็นวินัย เพื่อเห็นแก่อามิส ซึ่งเป็น มิจฉาชีพ เป็นเหตุนำความเสื่อมเสียมาสู่พระศาสนา (16) ห้ามทำตนเป็นผู้รับใช้คฤหัสถ์ ซึ่งจะเป็นการ ประทุษร้ายตระกูล (17) มีความเห็นร่วมกัน อย่าวิวาท กับใคร ๆ เพราะความเห็นผิด (18) ห้ามติดต่อกับภิกษุ

สามเณร แม่ชี และคฤหัสถ์ ทั้งในและนอกวัดเว้นไว้แต่ มีเหตุจำเป็นที่เป็นธรรม (19) ห้ามสัญจรไปมา เทียว เรียร์ต่าง ๆ (20) ห้ามชายที่มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป ค้างคืนที่นี้ เว้นไว้แต่มีเหตุจำเป็นจริง ๆ และ (21) ผู้ ประสงค์จะเข้ามาบวชหรือมาอยู่ในสำนักนี้ ต้องมี ผู้ปกครองนำมาฝากเป็นหลักฐาน และมีผู้อุปัฏฐาก พอสมควร ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามกติกานี้ สงฆ์มี อำนาจบริหารได้เต็มที่ ประกาศ ณ วันที่ 1 มกราคม 2520

5) กิจวัตรประจำวันของวัดหนองป่าพง

นอกเหนือจากกฎพระวินัยและกฎระเบียบที่เอื้อต่อการ ประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม และสร้างจิตนิสัยอันดีงาม ของพระเณรแล้ว พระโพธิญาณเถร ได้วางกิจวัตร ประจำวันให้กับพระภิกษุสามเณร แม่ชีและผู้มา ประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติในแต่ละ ช่วงเวลาของแต่ละวันไว้ดังนี้ เวลา 03.00 ธรรมที่ศาลา นั่งสมาธิ ทำวัตรเช้า เวลา 05.00 น. ทำความสะอาด โรงฉัน จัดอาสนะ ออกบิณฑบาต เวลา 08.00 น.รับ แจกอาหาร ฉันบิณฑบาต เวลา 10.00 น. ทำความ สะอาดโรงฉัน ฟังโอวาท กราบพระพร้อมกัน กลับกุฏิ ของตน ทำความเพียร เติมน้ำจรม นั่งสมาธิ เวลา 14.00 น. ทำกิจส่วนรวมพร้อมกัน เช่นทำความสะอาด อุโบสถ ลานวัด ถนน และปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซมสถานที่ ต่าง ๆ เวลา 16.00 น. ฉันทน์น้ำปานะ สรงน้ำ เติมน้ำจรม เวลา 18.00 น. นั่งสมาธิ ทำวัตรเย็น ฟังพระธรรมวินัย

2. การจัดองค์กร (Organizing) ในด้านการ จัดการองค์กรนั้น พระโพธิญาณเถร ท่านได้ ประยุกต์ใช้หลักการจัดการองค์กร ในรูปของ คณะกรรมการสงฆ์ โดยมีการแบ่งโครงสร้างองค์กรที่ ยึดตามหลักสมัยพุทธกาลเป็นหลักคือ หลักการแบ่ง งาน : การแบ่งงานในวัดหนองป่าพงนั้น พระโพธิญาณ ได้มอบหมายงานและมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์แต่ละรูป ตามความถนัด ความรู้ความสามารถของแต่ละรูป ซึ่ง ลักษณะงานภายในวัดหนองป่าพงนั้น แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) งานที่เป็นหลัก ประกอบด้วย งาน ปกครอง งานด้านการศึกษา งานด้านการเผยแผ่ และ งานด้านสาธารณูปการ เพื่อให้เป็นไปตามศาสนกิจ หลักของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน (2) งานที่จัดเป็น

แผนก หรือเจ้าอธิการผู้ทำการสงฆ์ เพื่อให้เป็นไปตาม การแบ่งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ประกอบด้วย เจ้าอธิการแห่งจีวร เจ้าอธิการแห่งอาหาร เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ (3)ลักษณะงานเฉพาะด้าน มีการมอบถวายงานแต่พระผู้มีความเป็นเลิศเฉพาะทาง เป็นต้น และหลักการมอบหมายหน้าที่ เนื่องจากวัด หนองป่าพง เริ่มมีวัดสาขาครั้งแรกใน พ.ศ.2503 คือ วัดป่าอรัญญวาสี บ้านแก่น้อย ตำบลธาตุ อำเภอวาริน ชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี...ต่อมาสาขาอื่นๆ ได้ เกิดขึ้นตามลำดับ ในลักษณะชาวบ้านมานิมนต์ไปอยู่ แต่ในบางกรณีหลวงพ่อกอจรุดงค์พบที่สัปปายะ และ ตัดสินใจปักหลักอยู่ที่นั่นจนกลายเป็นสำนักสงฆ์... แต่ การจะเป็นวัดสาขาได้ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย..หลวงพ่อก็ไม่ได้ รับทุกราย..ถ้าท่านเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างพอสมควรแล้ว ท่านจึงจะรับเป็นสาขา เมื่อรับเป็นวัดสาขาแล้ว หลวง พ่อกอท่านจะเมตตาตั้งนัก สงเคราะห์ทั้งกำลังกายกำลังใจ และวัตถุภายนอก..ในสมัยที่สาขายังมีจำนวนน้อย หลวงพ่อดูแลอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะการย้ายสาขา ของพระภิกษุสามเณร ต้องผ่านท่านก่อนทุกราย แต่ เมื่อขยายสาขาได้มากแล้ว คณะสงฆ์ก็ใหญ่ขึ้น...หลวง พ่อกอจึงอนุญาตให้เจ้าสำนักพิจารณาคำขอย้ายสำนัก ของลูกศิษย์และถ้าท่านเจ้าสำนักเห็นสมควรให้เขียน จดหมายรับรองแทนด้วย เมื่อสาขามีมากขึ้น หลวงพ่อกอ ให้มีการประชุมเจ้าสำนักสาขาประจำปี ประชุมเพื่อ ปรึกษาเรื่องต่าง ๆ และปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างปีนั้น ๆ การบริหารในรูปแบบนี้ ได้ดำเนินมาตลอดจนกระทั่ง ทุกวันนี้ (คณะศิษยานุศิษย์, 2537) และในปัจจุบันนี้วัด หนองป่าพง ได้มีการจัดองค์กรโดยแบ่งงานกัน รับผิดชอบเพื่อบริหารวัดหนองป่าพงและวัดสาขาให้ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยคณะสงฆ์วัดหนองป่าพง ได้ประชุมและมีมติมอบให้พระเถระ 10 รูปเป็นผู้กำกับ ดูแลงานด้านต่าง ๆ ของวัดหนองป่าพงและวัดสาขาซึ่ง ประกอบด้วย 1) การแสดงธรรมในโอกาสต่าง ๆ 2) การพิจารณาอธิกรณ์ต่าง ๆ 3) การพิจารณาพระภิกษุ- สามเณรไปจำพรรษาต่างประเทศ 4) พิจารณา สงเคราะห์พระภิกษุ-สามเณรในสาขาเมื่อมีเหตุอันควร 5) ดูแล-รักษามูลนิธิมรดกธรรมโพธิญาณ 6) อบรม พระภิกษุ-สามเณรในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งพระเถระทั้ง 10 รูปดังกล่าวได้รับมติจากคณะสงฆ์แต่งตั้งให้เป็นผู้ทำ

หน้าที่ดูแลงานทั้ง 6 ประการดังกล่าวมาให้เป็นไปด้วย ความเรียบร้อย

3. การบริหารงานบุคคล (Staffing) การ

ส่งเสริมและพัฒนาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ใน องค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการองค์กร ในประเด็นนี้คณะสงฆ์วัดหนองป่าพง ได้บริหารงาน บุคคลหรือบุคลากรภายในวัดที่มีทั้งบรรพชิตและ คฤหัสถ์ ทั้งคนไทยและต่างประเทศ ออกเป็น 5 กลุ่ม ภายใต้วัด คือ (1)กลุ่มพระสงฆ์ เป็นกลุ่มที่มี ความสำคัญระดับต้น ๆ เพราะเป็นกลุ่มที่เป็นกำลัง หลักในการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ของวัด หนองป่าพง (2) กลุ่มสามเณร ต้องรักษาศีล 10 และ ปฏิบัติตามเสขียวัตรอย่างเคร่งครัด (3) กลุ่มอุบาสก มี หน้าที่มาฟังธรรมเป็นครั้งคราวและถวายการอุปถัมภ์ บัณฑิต 4 แต่พระภิกษุสามเณร (4) กลุ่มอุบาสิกา มี หน้าที่เหมือนกลุ่มอุบาสก เพียงแต่มีสำนักที่ตั้งอยู่ ภายใต้วัดที่แยกเป็นสัดส่วน (5) กลุ่มแม่ชี หลวงพ่อกอ มอบหมายให้ปกครองกันเองในรูปของคณะกรรมการ โดยมีแม่ชีอาวุโส 5 ท่านเป็นผู้ดำเนินการ แต่ทั้งนี้ต้อง อยู่ภายใต้การดูแลและควบคุมของคณะสงฆ์อีกต่อหนึ่ง ด้วย แต่สิ่งที่เป็นจุดเด่นหรือจุดแข็งของวัดหนองป่าพง คือการมีพระต่างประเทศเข้ามาบวชและปฏิบัติธรรม เป็นจำนวนมาก และท่านเหล่านั้นยังปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กระทั่งได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์วัดหนองป่า พงให้มีมติออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานา อารยประเทศดังสถิติของวัดสาขาในต่างประเทศ "ซึ่ง พระต่าง ประเทศได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาได้ดีกว่าพระสงฆ์ในประเทศไทย อัน เนื่องจากมีพื้นฐานความรู้สมัยใหม่ดีกว่าและได้เปรียบ ในทางภาษา" (พระอนิลมาน ธรรมสาภิโย, 2548)

4. การวินิจฉัยสั่งการ (Directing) องค์กร

ต้องมีการวินิจฉัยสั่งการที่รวดเร็วแม่นยำ รวมทั้ง ข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจ ของผู้บริหาร และเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพและ ประสิทธิผลขององค์กร ซึ่งในวัดหนองป่าพงนั้นใน ปัจจุบันคณะสงฆ์ได้แบ่งสายบังคับบัญชาเพื่อให้ สะดวกในการวินิจฉัยสั่งการของวัด ทั้งวัดสาขา

ภายในประเทศและต่างประเทศ โดยมีสายบังคับบัญชาเพื่อสั่งการแบ่งเป็นภาคได้ดังนี้ “ภาคเหนือ พระครูอุดมวิระวัฒน์ (คุณ ตึกขวีโร) วัดอุดมวารี พระครูวิจารย์ศุภวัตร (บัณฑิต เตชปญโญ) วัดแม่ใจใต้ ภาคใต้ พระครูภาวนาชัยมงคล (สุนทร ทนตจิตโต) วัดป่าชัยมงคล ภาคกลาง พระครูโสภาสุตฺตนิกร (โสภณ โอภาโส) วัดบึงลัญจิวัน ภาคอีสาน หลวงปู่สี สิริญาโณ วัดป่าศรีมงคล พระครูสิริภาวนาพิธาน (สุพงษ์ รุทธมโม) ในส่วนต่างประเทศนั้น มีพระราชสุเมธาจารย์ (หลวงพ่อโรเบิร์ต สุเมโธ)

5. การประสานงาน (Co-originating) การประสานงานเชิงระบบขององค์กรหรือระบบองค์กร เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินกิจการอย่างมีประสิทธิภาพ ตรงตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์กร เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทั้งในองค์กรและนอกองค์กร ในการประสานงานนั้น วัดหนองป่าพงในปัจจุบันได้มีการตั้งกองงานเลขานุการเพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานในด้านต่าง ๆ ทั้งในส่วนวัดหนองป่าพง วัดสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศ

6. การเสนอรายงาน (Reporting) การเป็นองค์กรที่ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องเป็นองค์กรที่มีระบบการตรวจสอบข้อมูลผลการปฏิบัติงานของแต่ละแผนกหรือบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อให้มีข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน เทียบตรง รวดเร็ว เพื่อช่วยให้ผู้บริหารใช้เป็นข้อมูลในการประกอบการตัดสินใจ ในประเด็นนี้ คณะสงฆ์วัดหนองป่าพง ได้วางกรอบการประสานงานภายในและนอกวัด เพื่อเป็นกลไกในการบริหารวัดไว้ 2 ระดับ คือ การเสนอรายงานในระดับบุคคล (Personal Reporting) ในประเด็นของการเสนอรายงานในระดับบุคคลนั้น วัดหนองป่าพงได้มีกฎสำหรับพระสงฆ์และกฎสำหรับแม่ชีไว้สำหรับถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีการประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2520 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งนับล่วงไปแล้ว 40 ปี ซึ่งกฎดังกล่าวนี้ มีบางข้อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการรายงานในระดับบุคคล อาทิเช่น กฎของพระสงฆ์ข้อที่ 4 เมื่อจะทำอะไรให้ปรึกษาสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานในสงฆ์เสียก่อน เมื่อเห็นว่าเป็นธรรม เป็นวินัย และจึงทำ

อย่าทำตามอำนาจตัวเอง กฎของพระสงฆ์ข้อที่ 13 การรับและสั่งจดหมาย เอกสารหรือวัตถุต่าง ๆ ภายนอกห้อง ต้องแจ้งต่อสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์รับทราบทุกครั้งไป เมื่อสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์เห็นสมควรแล้ว จึงรับสั่งได้ และกฎของแม่ชี ข้อที่ 11 เมื่อเกิดความขัดข้องประการใด ๆ รับแจ้งให้ประธานสงฆ์ทราบเพื่อจะได้แก้ไข ข้อที่ 12 เมื่อมาอยู่ในสำนักนี้แล้ว จะไปไหนมาไหนต้องบอกลาประธานสงฆ์ทุกครั้ง และกฎข้อที่ 21 ผู้ประสงค์จะเข้ามาบวชหรือมาอยู่ในสำนักนี้ ต้องมีผู้ปกครองนำมาฝากเป็นหลักฐาน และมีอุปัชฌาย์พอสสมควร ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามกฎนี้ สงฆ์มีอำนาจบริหารได้เต็มที่ และการเสนอรายงานในระดับองค์กรสังฆะ (Sangha Organization Reporting) ในส่วนการเสนอรายงานระดับองค์กรนั้น คณะสงฆ์วัดหนองป่าพงมีธรรมเนียมปฏิบัติที่เอื้อต่อพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง คือหากต้องมีกิจอันใดเกิดขึ้นภายในวัด ต้องอาศัยมติคณะสงฆ์เป็นสำคัญ ดังปรากฏในกฎของพระสงฆ์ข้อที่ 11 เมื่อเอกลาภเกิดขึ้นในสงฆ์หมั่น ให้เก็บเป็นกองกลาง เมื่อท่านองค์ใดต้องการให้สงฆ์อนุญาติแก่ท่านองค์นั้นโดยสมควร ข้อที่ 15 ว่า “พระเถระที่เป็นอาคันตุกะมาพักอาศัย ต้องนำหนังสือสุทธิมาแจ้งสงฆ์ หรือผู้เป็นประธานสงฆ์ในคืนแรก และกำหนดให้พักได้ไม่เกิน 3 คืน” และหรือ หากมีศาสนิกอันใดที่ต้องอาศัยมติคณะสงฆ์เป็นสำคัญนั้น วัดหนองป่าพง ได้มีธรรมเนียมปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องคือ “ทุกวันที่ 16-17 มิถุนายน ของทุกปีจะมีการประชุมของคณะสงฆ์วัดหนองป่าพง และวัดสาขาทั้งในประเทศและนอกประเทศ” “โดยปัจจุบันนี้มีพระมหาเถระ 10 รูปที่ได้รับมอบหมายให้กำกับดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดหนองป่าพงและวัดสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งการดำเนินงานต่าง ๆ ของวัดหนองป่าพงและวัดสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในปัจจุบันนี้พระเถระทั้ง 10 รูปจะเป็นผู้กำกับดูแลตัดสินใจให้เป็นตามมติของคณะสงฆ์ ซึ่งจะมีระเบียบวาระประชุมเพื่อพิจารณาประเด็นต่าง ๆ” ดังที่ท่านพระอาจารย์สุพร เจ้าอาวาสวัดป่าไทรสรณคมน์ จังหวัดกระบี่ เล่าถึงว่า “กว่าจะเป็นสาขา...ในสมัยที่สาขามีจำนวนน้อยท่านดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อสาขาเพิ่มจำนวนมากขึ้นท่านให้เจ้าสำนักพิจารณาและเขียน

จดหมายรับรองแทน และมีการบริหารสาขาในรูปแบบคณะกรรมการ โดยมีการประชุมใหญ่ของสาขาวันที่ 16-17 มิถุนายน ประจำปี” ซึ่งธรรมเนียมปฏิบัติอันดีงามของคณะสงฆ์วัดหนองป่าพงนี้เอง จึงเป็นประการสำคัญทำให้มีวัดสาขาเพิ่มขึ้นทั้งในและต่างประเทศ เป็นจำนวนมาก ดังมีปรากฏจำนวนจากการสำรวจสำนักสาขาของวัดหนองป่าพงในปี พ.ศ.2535 พบว่า “มีวัดสาขาในประเทศ 82 แห่ง ต่างประเทศ 8 แห่ง สำนักสงฆ์ 51 แห่งเป็นสาขาสำรอง รวมทั้งหมด 141 แห่ง กระจายทั่วประเทศและต่างประเทศ” (คณะศิษย์ ,2537)

7. งานบริหารของกลางสงฆ์ (Budgeting)

ในประเด็นนี้นั้นเกี่ยวกับทรัพย์หรือเงิน ทำที่ของพระพุทธศาสนาต่อทรัพย์นั้นดังพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเรียกเงินว่าเป็นอสรพิษ (อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ภาค 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) ซึ่งหากบุคคลผู้เข้าไปเกี่ยวข้องมีปัญญาและรู้วิธีการในการจับอสรพิษ บุคคลนั้นย่อมไม่ถูกอสรพิษทำร้ายได้ ดังนั้นประเด็นที่สำคัญคือการได้มาซึ่งทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์นั้นเอง ดังนั้นแล้วถึงแม้ว่าพระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาอาศัยปัจจัย 4 คือ จีวร, อาหารบิณฑบาต, เสนานะ, และยารักษาโรคเท่านั้น ซึ่งการได้มาซึ่งปัจจัยสี่เหล่านั้นนั้นต้องขึ้นอยู่กับทายกทายิกาผู้มีจิตศรัทธานำมาถวาย ซึ่งในประเด็นของการบริหารดำเนินงานงบประมาณหรือการดูแลของกลางสงฆ์นี้ วัดหนองป่าพง โดยการนำของพระโพธิญาณเถร ได้วางกรอบ กฎระเบียบ สำหรับให้พระภิกษุสามเณร และแม่ชี ทั้งในวัดและวัดสาขาได้ยึดเป็นหลักในการประพฤติ ดังนี้ ประเด็นที่ 1 เรื่องการได้มาซึ่งของกลางสงฆ์: ในวัดหนองป่าพง จีวรและบริวารอันๆ ของพระภิกษุมืออยู่อย่างจำกัด ซึ่งรวบรวมไว้เป็นของสงฆ์หรือเป็นของส่วนกลาง มีภิกษุผู้รักษาเรือนคลังสงฆ์เป็นผู้แจกในกาลที่เหมาะสม ดังนั้น พระภิกษุสามเณรในวัดหนองป่าพงต้องปฏิบัติตามกฎข้อที่ 1 คือ พระเณรห้ามขอของแต่คนที่มีโชติคุณมิใช่ปวาราณา และห้ามติดต่อกับภคฤหบดี และนักบวชอันเป็นวิสัยกับพุทธศาสนา กฎข้อที่ 2 คือ ห้ามบอกและเรียนตริจฉานวิชา บอกเลข ทำน้ามนต์ หมอยา หมอดู ทำและแจก

วัตถุมงคลต่าง ๆ และกฎข้อที่ 10 คือ ห้ามรับเงินและทอง และห้ามผู้อื่นเก็บไว้เพื่อตน ห้ามซื้อขายแลกเปลี่ยน และกฎข้อสำหรับแม่ชีก็เหมือนกันดังเช่นกฎข้อที่ 15 ห้ามแสดงโฆษณาสิ่งอันไม่เป็นธรรมไม่เป็นวินัย เพื่อเห็นแก่อาภิส ซึ่งเป็นมิจฉาชีพ เป็นเหตุนำมาความเสื่อมเสียมาสู่พระพุทธศาสนา กฎข้อที่ 16 ห้ามทำตนเป็นผู้รับใช้ภคฤหบดี ซึ่งเป็นการประทุษร้ายตระกูล และกฎข้อที่ 19 ห้ามสัจจรไปมา เทียวเรียไรต่าง ๆ ประเด็นที่ 2 เรื่องการดูแลและรักษาของกลางสงฆ์เป็นที่ทราบกันดีว่าพระสาวยปฏิบัติวัดหนองป่าพงมีความเคร่งครัดในสิกขาบทที่เกี่ยวกับเงินทองด้วยวิธีใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติว่า “ภิกษุทำการซื้อขายด้วยรูปียะ คือของใช้เป็นทองและเงิน ต้องนิสสัคคียปาจิตติย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 2, 2539) ดังมีปรากฏชัดเจนในกฎข้อที่ 11 ของพระสงฆ์วัดหนองป่าพงเรื่องการเก็บรักษาเงินหรืองบประมาณว่า “เมื่อเอกลาภเกิดขึ้นในสงฆ์หมู่หนึ่ง ให้เก็บเป็นกองกลาง เมื่อท่านองค์ใดต้องการ ให้สงฆ์อนุมติแก่ท่านองค์นั้นโดยสมควร” กฎข้อที่ 10 คือ ห้ามรับเงินและทอง และห้ามผู้อื่นเก็บไว้เพื่อตน ห้ามซื้อขายแลกเปลี่ยน ประเด็นที่ 3 เรื่องการใช้จ่ายของกลางสงฆ์: พระโพธิญาณท่านยึดตามพระวินัยคือให้มีไวยาวัจกรเป็นผู้จัดเก็บ เมื่อมีศรัทธาเขานำมาถวาย แต่ถ้าไวยาวัจกรไม่อยู่ เขาก็จะสอดไว้ในสมุด เมื่อมีการสูญหายท่านก็ไม่ติดใจอะไร และพระโพธิญาณท่านเคยอบรมพระเรื่องการนำของกลางสงฆ์ออกมาใช้เอาไว้ว่า “อย่างยาสีฟันนะ ไปหยิบมาสักกล่องหนึ่งกลัวคนจะเห็นนี่มันเป็นอาการของอาบัติปาราชิก ของในศาลาหรือที่ไหนก็แล้วแต่ ต้องบอกครูอาจารย์ให้ทราบก่อน ง่าย ๆ อาบัติปาราชิกไม่ยากเป็นอาการของขโมย มีจิตมัวหมองเป็นขโมยแล้วหยิบของสิ่งนั้นขึ้นมา” (คณะศิษย์, 2537) และพระโพธิญาณเถร ได้ตั้งกฎของพระสงฆ์วัดหนองป่าพงอันเนื่องด้วยการใช้งบประมาณกลางดังมีระบุชัดเจนในข้อที่ 11 ว่า “เมื่อเอกลาภเกิดขึ้นในสงฆ์หมู่หนึ่ง ให้เก็บเป็นกองกลาง เมื่อท่านองค์ใดต้องการ ให้สงฆ์อนุมติแก่ท่านองค์นั้นโดยสมควร”

การอภิปรายผล

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล (Early Buddhism) คือ การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้เป็นเครื่องในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยพระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติสิทธิ หน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่ เข้าสู่ชุมชนคือ สงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ตามที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหาการจัดทำ การเก็บรักษา และการแบ่งสรรปัจจัย ๔ (พระธรรมปิฎก, 2546) โดยเป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์ได้หมายรั่วมกันในสังคมสงฆ์ เช่น ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร การทำจีวร และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร การจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทย์หรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของการโจทย์ จำเลย และผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินการและตัดสินการลงโทษแบบต่าง ๆ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 5, 2539) เป็นต้น

ในส่วน ของวัดหนองป่าพงนั้น ได้กำหนดรูปแบบการจัดการองค์กรขึ้นมาใหม่ โดยใช้รูปแบบการปกครอง การบริหารตามที่คณะสงฆ์ไทยกำหนดไว้ คือ มีการสร้างวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีการตั้งเจ้าอาวาสเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายเถรสมาคม ซึ่งเปรียบเสมือนรูปลักษณ์ภายนอก แต่ภายในสำนักของวัดหนองป่าพงนั้น พระโพธิญาณเถระได้ประยุกต์หลักการจัดการองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมาใช้ในการบริหารวัดหนองป่าพงและวัด คือ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ที่ชัดเจน มีการแบ่งงานกันทำ มีการมอบหมายหน้าที่ มีการแบ่งสายงานบังคับบัญชา การดูแลของกลางสงฆ์ และการประสานงาน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าวัดหนองป่าพงมีรูปแบบการจัดการวัด หรือการจัดการองค์กรที่ใช้หลักการจัดการองค์กรแบบดั้งเดิมตั้งแต่สมัยพุทธกาล ตามพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงวางเอาไว้ เริ่มตั้งแต่การรับสมาชิกใหม่คือพระสงฆ์ที่จะเข้ามาอยู่ในวัดหนองป่าพง

ต้องมีการกลั่นกรองให้ถูกต้องตามหลักธรรมวินัย การอบรมด้วยการฝึกจิต การทำกิจวัตรต่าง ๆ เป็นไปอย่างเข้มข้น ซึ่งเมื่อพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมจากสำนักวัดหนองป่าพงมีจำนวนมาก พระโพธิญาณเถระก็ส่งพระเหล่านี้ไปอยู่ตามวัดสาขาต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป จึงเห็นได้ว่าการจัดการองค์กรของคณะสงฆ์วัดหนองป่าพง มีรูปแบบที่สัมพันธ์กับวิธีการจัดการองค์กรแบบพุทธเถรวาท ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล トラบเท่าถึงปัจจุบันนี้ และควรเป็นวัดต้นแบบด้านการจัดการองค์กรแบบวิถีพุทธที่เน้นหลักการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นั้นเอง

บทสรุป

วัดหนองป่าพง ในสังกัดมหานิกายของคณะสงฆ์ประเทศไทย ภายใต้การนำของพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อชา สุภทัโฑ) เป็นวัดที่มีระบบการบริหารงานที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว และเป็นวัดที่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างดี ดังจำนวนการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของวัดสาขาทั้งในและต่างประเทศ และจำนวนพระภิกษุทั้งชาวไทยและต่างชาติที่เข้ามาบวชและเป็นสัทวิหาริกของพระโพธิญาณเถระ ซึ่งวัดหนองป่าพงมีรูปแบบหรือวิธีการบริหารวัดหนองป่าพง ตามแนวคำสอนและวัตรปฏิบัติของพระโพธิญาณเถระ ที่ได้วางระบบการบริหารเอาไว้อย่างเป็นระบบที่ชัดเจน โดยมีการกลั่นกรอง คัดสรร และสร้างกรอบกติกาในการกำกับควบคุมดูแล บริหารจัดการอย่างพิถีพิถัน โดยสรุปแยกประเด็นได้ดังนี้ ด้านการวางแผน (Planning) นั้น มีการกำหนดเป้าหมายของวัดไว้ชัดเจนคือ เป้าหมายสูงสุดหรือพันธกิจ (Mission) ได้แก่การทำพระนิพพานให้แจ้ง ส่วนเป้าหมายในระดับบริหาร ได้แก่การธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม และเน้นการปฏิบัติตามแนวไตรสิกขา แล้วยังมีการสร้างเครื่องมือ เพื่อเป็นกรอบในการบริหารเอาไว้อันประกอบด้วย การคงไว้ซึ่งหลักธรรมวินัย ซึ่งเป็นศาสดาแทนพระพุทธองค์ดังพุทธประสงค์ที่ทรงประกาศอย่างชัดเจนในท่ามกลางสงฆ์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วยังมีการทำหลักฐุดงค์วัตรมาเป็น

เครื่องช่วยคัดเกลากิเลสของผู้ประพฤติวัตรปฏิบัติ และ
หลักวัตรทั้ง 14 ข้อเพื่อการอยู่อาศัยอย่างผาสุกของผู้มา
ปฏิบัติธรรม และกฎระเบียบที่คณะสงฆ์ได้ตั้งขึ้นเอง
โดยแยก 2 ส่วนคือกฎสำหรับพระภิกษุและกฎสำหรับ
แม่ชีไว้อย่างชัดเจน และได้กิจวัตรประจำวันให้เห็น
กิจกรรมที่เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม ในเรื่อง
การจัดการองค์กร (Organizing) นั้น คณะสงฆ์วัด
หนองป่าพง ได้กำหนดให้การแบ่งงานกันทำในรูปของ
คณะกรรมการและมีการมอบหมายงานเป็น
กิจจะลักษณะที่ชัดเจน เรื่องการบริหารบุคคล
(Staffing) มีกลุ่มคนแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มคือ กลุ่ม
พระสงฆ์, กลุ่มสามเณร, กลุ่มแม่ชี, กลุ่มอุบาสก และ
กลุ่มอุบาสิกา ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกรอบ
กติกาที่หมู่คณะตั้งเอาไว้ เรื่องการวินิจฉัยสั่งการ
(Directing) นั้น มีการมอบหมายให้พระมหาเถระ
จำนวน 10 รูปและยังมีตัวแทนพระมหาเถระทั้งใน
ประเทศโดยแบ่งตามภาค และต่างประเทศ คอยทำ
หน้าที่ในการวินิจฉัยและสั่งการ ส่วนด้านการ
ประสานงาน (Co-originating) นั้นมีกองงานเลขานุการ
เป็นผู้ทำหน้าที่ การเสนอรายงาน (Reporting) นั้น มี
การเสนอรายงานทั้งในระดับบุคคล (Personal
Reporting) โดยต้องปฏิบัติตามกรอบของกฎกติกากอง
วัดอย่างเคร่งครัด ในระดับองค์กร (Sangha
Organization Reporting) เน้นการบริหารงานใน
รูปแบบของคณะกรรมการ และประการสุดท้าย คือ
การบริหารของกลางสงฆ์ (Budgeting) ซึ่งเป็นที่ทราบ
กันดีว่า เอกลาที่เกิดขึ้นในหมู่คณะของวัดหนองป่า
พง ต้องเป็นของกลางสงฆ์ หากมีพระรูปใดประสงค์
ต้องการใช้ก็ต้องถามเจ้าหน้าที่ผู้ดูแล หรือต้องผ่าน
ไวยาวัจกรของวัดในการจัดการและเป็นธุระให้เท่านั้น
ซึ่งเป็นวิธีการที่เอื้อประโยชน์ให้พระสงฆ์และผู้มา
ประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมไม่ต้องไปกังวลต่อปัจจัย 4
และมุ่งเพื่อประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุตาม
จุดประสงค์ขั้นสูงสุดคือ การทำพระนิพพานให้แจ้ง
นั่นเอง ซึ่งรูปแบบการบริหารวัดตามวิถีวัตรปฏิบัติของ
วัดหนองป่าพงนี้ ควรอย่างยิ่งในการเป็นต้นแบบให้กับ
วัดหรือหน่วยงานอื่นๆ ได้นำไปเป็นต้นแบบการบริหาร
ตามแนวพุทธวิถี ที่ไม่เน้นการสร้างเพียงแค่นิพพานวัตถุ
หรือเป็นแค่เพียงรูปแบบและกระบวนการเท่านั้น แต่

เป็นวิถีที่เน้นไปที่แก่น คำสอนดั้งเดิมของ
พระพุทธศาสนา โดยอาศัยรูปแบบหรือวิถีที่อยู่
กลมกลืนกับธรรมชาติ เรียบง่าย สมถะ ปราศจากการ
ครอบงำด้วยวัตถุนิยมอย่างสิ้นเชิง และมุ่งแสวงหาทาง
หลุดพ้นอันเป็นบรมสุขนั้นคือพระนิพพานนั่นเอง

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานที่
อ้างอิงในเอกสารอ้างอิงทุกท่าน ที่ได้สรรสร้างหนังสือที่
เกี่ยวข้องกับงานเขียนชิ้นนี้ และขอโน้มถวายเป็นอาจา
ริยบูชาต่อพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท)
ผู้ก่อตั้งและเจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง ที่ได้เป็นต้นธรรม
ของพระผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบหลายรูป และช่วยให้
ผู้เขียนเกิดแรงบันดาลใจในการไปศึกษาและรวบรวม
ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ปฏิบัติ และผลงานของท่าน
เพื่อนำเสนอให้แก่ผู้สนใจทั่วไป อันจะก่อให้เกิดพลัง
แห่งกุศลศรัทธาแก่ผู้ได้ศึกษา และเป็นผลดีต่อ
พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

คณะศิษย์, (2535). ตามรอยพระโพธิญาณ,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

คณะศิษยานุศิษย์. (2537). อุปลภณ,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

บรรจง โสดาดี, ทวีศักดิ์ ทองทิพย์และ พระครูปริยัติวิ
สุทธิคุณ. (2555). การศึกษารูปแบบและ
คุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของ
พระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มี
อิทธิพลต่อศรัทธาประชาชน. รายงานการ
วิจัย, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2544.

(2560). พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร:
ราชบัณฑิตยสถาน.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

- วิทยาลัย เล่มที่ 2. (2539).กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 5.** (2539).กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10.** 2539).กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรม จำกัด.
- พระอนิลมาน ธมฺมสากิโย. (2548). **พระฝรั่งในประเทศไทย**. รายการการวิจัย . กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระโพธิญาณเถร. (2535). **รวมพระธรรมเทศนา หลวงพ่อชา สุภทฺโท**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2535.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์. (2559). **พจนานุกรม ไทย-บาลี**, กรุงเทพมหานคร: บจก. ปัญญมิตร การพิมพ์.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. (2559). **บูรณาการพุทธธรรม เพื่อเสริมสร้างพลังบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อัคร ศุภเศรษฐ์. (2558). **พุทธวิธี การบำบัดความผิดปกติของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.
- อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ภาค 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** (2556).กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค 1.** (2560). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Bovisual. (2013). แหล่งข้อมูล:
<https://bovisualize.wordpress.com/2013/01/29/ทฤษฎี-กระบวนการบริหาร-posdcorb>. 30 พฤศจิกายน 2560.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2017). แหล่งข้อมูล:
[https://th.wikipedia.org/wiki/พระราชสุเมธาจารย์_\(โรเบิร์ต_สุเมธ\)](https://th.wikipedia.org/wiki/พระราชสุเมธาจารย์_(โรเบิร์ต_สุเมธ)). 30 พฤศจิกายน 2560
- วัดหนองป่าพง. (2011). แหล่งข้อมูล
<http://www.ubu.ac.th/wat/index.php?page=sakha.30> พฤศจิกายน 2560.